

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Мартин Стефанов Канушев
Департамент „Философия и социология“, Нов български университет

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'
в област на висше образование „Социални, стопански и правни науки“
професионално направление „Социология, антропология и науки за културата“
докторска програма „Социология“

Автор: Атанаска Илиянова Маджарова

Тема: Съвременни биополитики на раждането: асистираната репродукция на раждането

Научен ръководител: доц. д-р Тодор Христов Дечев, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1529 от 11.04.2018 г. на Ректора на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Съвременни биополитики на раждането: асистираната репродукция на раждането“ за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление „Социология, антропология и науки за културата“, докторска програма „Социология“. Автор на дисертационния труд е Атанаска Илиянова Маджарова – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Социология и науки за човека“ с научен ръководител доц. д-р Тодор Христов Дечев от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Атанаска Илиянова Маджарова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „Паисий Хилендарски“, включва следните документи:

- молба до Ректора за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС 'магистър');
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- заповед на Ректора за разширяване на състава на катедрения съвет;

- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания;
- наукометрични данни;
- служебни бележки за публикация;
- сертификат за владение на испански език;
- протокол за признаване на престој;
- сертификат Erasmus.

Докторантката **не** е приложила копия на публикациите по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Докторантката Атанаска Илиянова Маджарова притежава необходимия биографичен (образователен, организационен и професионален) опит за успешно финализиране на процедурата по защитата на нейния дисертационен труд. Тя е бакалавър по „Социология“ и магистър по „Социологическа диагностика на съвременността“. Заедно с това има професионална педагогическа квалификация „Учител в средното образование“, владее отлично испански и добре английски език, и е преподавател по испански език в различни международни и национални образователни институции. В качеството си на редовен докторант към катедра „Социология и науки за човека“ на ПУ „Паисий Хилендарски“, тя дългосрочно и устойчиво е интегрирана в преподавателската и научно-изследователската дейност, а също е и активен участник в редица конференции и проекти на локално ниво в рамките на Социологическия клуб, в провеждането на експертни изследвания, оценки и консултации. Специално внимание трябва да се обърне на вече изградените у нея трайни социологически компетенции и комуникационни умения, в резултат от участието ѝ в множество емпирични изследвания като анкетъор-доброволец, и то сред представители на различни националности, общности и етнически групи. И не на последно място по значение – тя се отличава с изключително важни лични качества и свързаните с тях организационни способности: отговорност, изпълнителност, точност, коректност, адаптивност, креативност, инициативност, толерантност, ефикасност и интегрираност в екип.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Актуалността на темата на рецензирания дисертационен труд „Съвременни биополитики на раждането: асистирания репродукция на раждането“ е повече от очевидна, социално

значима и теоретично ненапълно разработена. Нещо повече, тук е налице принципно фундаментално съвпадение между социален проблем и социологически проблем; научен факт, сам по себе си, от изключително значение както за социалната актуалност на проблематиката, така и за принципната необходимост от теоретична реконструкция и емпирична верификация на исторически специфичния начин на функциониране на новите биотехнологии, отнасящи се до асистираната бременност. Оттук и обособения и фокусиран обект на изследване: системата от връзки между зараждането на човешкия живот и биотехнологичните възможности за създаване на живот, в частност методите за репродукция в лабораторни условия.

Целта и задачите на дисертационния труд са относително коректно формулирани, последователно следвани и практически достижими. Изходната точка на изследването представлява раждането на асистираните репродуктивни технологии у нас; вторият ключов пункт се състои в анализа на тяхното развитие и постъпателно изменение; накрая, е направен опит за цялостно и плътно описание на съвременната ситуация, конструирана от въпросните биотехнологични иновации. Конкретната цел е насочена към социологическа реконструкция на актуалната констелация от проблеми, породени от безплодието, стратегиите за тяхното решаване и реалните следствия от тяхното приложение. Основната хипотеза, която е подложена на теоретична и емпирична валидизация, е свързана с наличието или отсъствието на репродуктивен натиск върху жените (но и върху мъжете) във фертилна възраст. Ключовите задачи са три: описание на властовите механизми за репродуктивен натиск; обяснение на социалния контекст на ускорено вписване на репродуктивните биотехнологии; изясняване на психологическите ефекти от безплодието и личностните стратегии, следвани и използвани от жените.

4. Познаване на проблема

При положение, че приемем за съвкупност от основни критерии референтната библиография към дисертационния труд и автореферата, начина на цитиране, преките позовавания и бележките под линия, трябва категорично да заявя: докторантката познава достатъчно добре както актуалното състояние на социалния проблем, така съвременното положение на социологическия проблем. Разбира се, сред съществуващата научна литература, релевантна на тематизираните въпроси от концептуализираното аналитично поле, са налице не малко надеждни и валидни източници, които не са използвани в нейното авторско изследване. Но подобна еднозначна констатация не омаловажава нито креативността на подобна оригинална перспектива, нито значимите постижения от проведената теоретико-емпирична работа.

5. Методика на изследването

В съвременната социология принципната разлика между методология на изследването като специфичен подход към аналитичния обект и методика на изследването като набор от емпирични техники за анализ отдавна е теоретично известна и аргументивно доказана. Нещо повече, контролираният набор от различни теренни методи за събиране на данни, обобщение и интерпретация е едно от важните научни достойнства на дисертационния труд, тъй като те варират спрямо поставените цели и особеностите на респондентите. Именно на това ключово основание са използвани свободно полуструктурирано интервю с различни специалисти в концептуализираното аналитично поле, експертни мнения и оценки с преподаватели, учени и изследователи, психологическа супервизия с практикуващи терапевти, наблюдения и интервюта с лекари в интернет и с работещи в частни клиники, правни консултации с утвърдени юристи и представители на неправителствения сектор. Защо? Защото дълбочинното изследване на ситуацията на безплодие предполага прилагането на специфична методология, която да гарантира непосредствен социологически достъп до хората, които я преживяват, за да бъде правилно анализиран, описан и обяснен техния житейски опит. Близкият контакт с тях е от изключително значение за надеждното и валидно разбиране на проблемната ситуация, в която те съществуват, и заедно с това той представлява условието за възможност да бъде проследено влиянието на медицинските биотехнологии в редица конкретни случаи през личните разкази на пациентките.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на Атанаска Маджарова представлява актуално от социална гледна точка и значимо от социологическа гледна точка изследване, което притежава всички необходими елементи на една професионална работа. Аналитичен предмет: асистираните репродуктивни биотехнологии у нас, тяхното раждане, развитие и настояще. Фокусиран проблем: напреженията и противоречията, породени от безплодието, взетите стратегически решения и ефектите от тяхното прилагане. Работна хипотеза: социалното (не)съществуване на относително силен репродуктивен натиск към жените (и към мъжете) във фертилна възраст. Генерализиран резултат: фертилността е глобален проблем, който има три основни вида предпоставки: медицински, социални и емоционални. В частност, социологическата диагноза категорично установява, разчленява и доказва наличието на процес на ускорено медикализиране, който довежда до постъпателно налагане на метода ин витро, притежаващ особена практическа стойност.

Първа глава на дисертационния труд е фокусирана върху социалното конструиране на възпроизводството на обобщения пример на три репродуктивни ритуални практики, символ-

но ефикасни и емпирично релевантни спрямо своя „обект“, преди възникването на съвременните медицински биотехнологии: целта е разбирането и обяснението на начина на „социално подпомагане“ при извършване на традиционната асистенция по отношение на безплодието.

Втора глава на дисертационния труд проблематизира системата от властови, институционални и организационни връзки между експертно знание и асистирана репродукция: целта е описанието и доказването на съществуването на особена историческа констелация от медицински биотехнологии, прилагани към безплодието в световен, национален и локален контекст; ролята на българските държавни институции и неправителствени организации в общия процес на вземане на „политически“ решения спрямо репродуктивните проблеми.

Трета глава на дисертационния труд тематизира една психологическа перспектива към предмета на изследване: асистираната репродукция. Тук ключовите въпроси, които задвижват и ускоряват социологическия анализ, са от извънредно значение: Съществува ли психологически натиск към възпроизводство, който принуждава жените да се подложат на асистирано оплождане? Въпрос на личен свободен избор ли са асистиращите биотехнологии или са задължителна процедура? В какво се състои и ограничава психологическия аспект на бездетството? Какви са практическите начини за оказване на терапевтична подкрепа? Как се конструира социалния пласт на този като че ли еднозначно и категорично медицински проблем?

Обобщение: социалните проблеми, генерирани и поддържани от приложението на биотехнологиите в областта на асистираната репродукция са изключително важни за социологическото разбиране, обяснение и концептуализиране на съвременната биополитика. Методът ин витро, донорството на генетичен материал и сурогатното майчинството са не само значими, полезни и надеждни медицински намеси за решаване на проблема „безплодие“, но и властово-знаниеви инструменти за регулиращ контрол върху възпроизводството – „демографската ситуация и криза“ – на българското население. Следователно: дисертационният труд на Атанаска Маджарова, искрено вярвам след неговата успешна публична защита, би могъл да има основателни претенции за научен принос по отношение на три поддисциплини в съвременната българска социология: социология на биополитиката, социология на технологиите и социология на медицината. И подобно еднозначно и категорично заключение е изчерпателно, аргументирано и убедително доказано в моята академична рецензия.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Няма съмнение, че дисертационния труд на Атанаска Маджарова има няколко приносни момента за съвременната българска социология. Първо, в него е формулиран и обоснован сравнително нов научен проблем: възникването, развитието и актуалното състояние на

биотехнологиите за асистирана репродукция у нас. Второ, детайлно и прецизно са описани редица социални ефекти, следствия и резултати от практическото приложение на въпросните биополитически инструменти. Трето, чрез рефлексивно разширяване на социалния контекст коректно е изяснен начина, по който се съчленяват биотехнологиите за асистирана репродукция с различните пронаталистични кампании за повишаване на раждаемостта. Четвърто, аналитично са разграничени важни елементи на съвременните биополитически стратегии, насочени към преодоляване на демографската криза в България. Пето, аргументирано е доказана значима социологическа теза: налице е властово усилване на репродуктивния натиск върху българските жени и ограничаване на тяхната репродуктивна свобода. Шесто, концептуализирана е сложната и полувидима мрежа от дейци, включваща държавни институции, правителствени агенции, неправителствени организации, медии и експерти, благодарение на която става възможно функционирането на медицинските технологии за асистирана репродукция като биополитически инструменти. Седмо, използвана е нестандартна изследователска перспектива: научната експертиза (знание и експерти) в областта на биотехнологиите за асистирана репродукция са проблематизирани и тематизирани от страната на устойчивите им социални ефекти, а не през техните медицински кодификации или лекарски практики.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

В края на автореферата докторантката Атанаска Маджарова е посочила три публикации по темата на дисертационния труд (за съжаление сред документите по защитата не са приложени техни копия), като две от тях са приети за печат с приложени служебна бележка и удостоверение, а третата е публикувана. Съдейки единствено по техните заглавия и въпросните издания трябва със сигурност да заявя, че и трите публикации са тематично релевантни – вероятно те представляват първоначални варианти на отделни части, глави или параграфи от изложението – на социологическата проблематика на дисертационния труд.

9. Лично участие на докторантката

Докторантката Атанаска Маджарова точно и коректно се позовава на научната литература, която е проблемно, тематично и интерпретативно релевантна на аналитичните въпроси от изследваната социална област. Моделът и теренната работа по провеждането на социологическото изследване, пълният текст на дисертационния труд и всички приложения към него, както и подборът, провеждането, обработката и интерпретацията на емпиричните данни, получени от дълбочинните интервюта са нейна лична заслуга. Вторичният анализ на количествените резултати от двете социологически изследвания по темата репродуктивно здраве, изкристализирала в редица социални проблеми, също са авторско дело на докторантката.

10. Автореферат

Авторефератът на докторантката Атанаска Маджарова, от формална и съдържателна гледна точка, е направен според всички академични изисквания на съответните правилници и действително, точно и изчерпателно отразява основните резултати, постижения и приноси на дисертационния труд.

11. Критични забележки и препоръки

В критичната част на моята рецензия бих желал да поставя три важни социологически въпроса (и да отправя една препоръка), на които докторантката Атанаска Маджарова би трябвало да отговори по време на настоящата публична защита.

Първо, каква е структурната и функционалната връзка между ритуалните преднаучни практики на асистирана репродукция и съвременните късномодерни медицински биотехнологии, прилагани за решаване на проблема „безплодие“?

Второ, каква точно е биополитическата роля, тук и сега, в българските условия, на експертното медицинско знание в областта на асистираните репродуктивни технологии спрямо настоящата демографска криза?

Трето, чрез каква конкретна форма на упражняване на властта се реализира въпросният репродуктивен натиск върху българските жени и какъв е обхвата на ограничаване на тяхната репродуктивна свобода с цел изграждането на „нормално“ семейство?

Накрая, ще отправя и следната препоръка: според мен в своята бъдеща научна дейност докторантката Атанаска Маджарова трябва да положи необходимите усилия, воля, внимание, грижа и старание, за да осъществи фундаменталният за всеки професионален социолог познавателен преход от един описателен и „разказващ“ стил към един аналитико-критичен дискурс, който постъпателно навлиза в дълбочина и удържа различните пластове на съответния предмет на изследване.

12. Лични впечатления

Не познавам лично докторантката Атанаска Маджарова и нямам никакви впечатления за качествените особености на нейната персона; факт, който със сигурност ме поставя в привилигирана позиция, гарантираща обективността, безпристрастността и почтеността на моята академична рецензия.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Напълно убедено и без съмнение препоръчвам на докторантката Атанаска Маджарова, след необходимата научна (формална, съдържателна и техническа) редакция спрямо жанра монография, да публикува своя дисертационен труд. Препоръчвам още окончателният вари-

ант на бъдещата монография да бъде рецензирана от двама независими експерти в областта на социология на биополитиката, медицината и технологиите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Философско-исторически факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Атанаска Илиянова Маджарова **прилежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научната специалност Социология като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’* на Атанаска Илиянова Маджарова в област на висше образование: „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление „Социология, антропология и науки за културата“, докторска програма „Социология“.

12 юни 2018 г.

Рецензент:

Доц. д-р Мартин Канушев